

duğu tasavvur olunan kader, baht, ecel gibi başka şeyleri de anlatmaktadır. Şey-yad Hamza'nın şu beyti buna bir örnek teşkil eder: "Ecel tutmuş elinde bir ulu cām / Ki ol cāmın içi dolu serencām". Tasavvufî mânada kullanıldığında kadehe konulan şarap ilâhî aşkı, kadeh de aşğın gönlünü veya mürşid-i kâmilin tâlibe telkin eylediği "ismullah"ı ifade eder.

Eski şiirde cāma bağlı olarak çok geçen sözlerden biri de "cām-ı Cem'dir (bk. CÂM-ı CEM). Cem'in bu sihirli kadehinin dünyada olan biteni aksettirmesi veya göstermesi sebebiyle cām kelimesi "cām-ı cihân-nümâ", "cām-ı cihân-bîn", "cām-ı gîfî-nümâ", "cām-ı âlem-nümâ" gibi terkiplerde "ayna" mânasında kullanılmıştır. "Cām-ı İskender" de bunlardan biri olarak büyük İskender'e atfedilen meşhur ayna anlamındadır. Fakat divan edebiyatında daha çok "âyine-i İskender" ve benzeri terkipler halinde geçer (bk. ÂYİNE-İ İSKENDER).

Divan şiirinde cām nâdir de olsa "cam" anlamında da kullanılır. Bu maksatla zikredildiğinde pencerelerinde cam bulunan evin aydınlık olacağı belirtilir ve âşğın kulağı sevgilinin kapısı halkasına, gözleri de pencerelerin camlarına benzetilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Burhân-ı Kâti' Tercümesi, s. 198; Levend, *Divan Edebiyatı*, s. 156-157, 336-342; A. Nihad Tarlan, *Şeyh Divanını Tedkik*, İstanbul 1964, s. 142, 165; Mehmed Çavuşoğlu, *Necâti Bey Divanı'nın Tahlîli*, İstanbul 1971, s. 47, 128, 170, 171, 210, 231; Harun Tolasa, *Ahmed Paşa'nın Şiir Dünyası*, Ankara 1973, s. 136, 253-254, 258, 359, 412, 440, 446, 509, 512; Cemâl Kurnaz, *Hayâlî Bey Divanı (Tahlîli)*, Ankara 1987, s. 157-158, 271, 361, 427, 450, 459; a.m.f., "Necati Beğ, Ahmed Paşa, Hayâlî Beğ ve Nevî Divanlarındaki Teşbih ve Mecaz Unsurları", *TKA*, XXV/1 (1988), s. 137, 143, 147, 149, 151, 155, 159, 162, 163; Abdurrahman Güzel, "Sual ve Cevap Yoluyla Tasavvufun Tarifi", a.e., XXIII/1-2 (1985), s. 303.

CEMÂL KURNAZ

CÂM-ı CEM

(جام جم)

Efsanevi İnan hükümdarlarından Cemşid ile Keyhusrev'e, ayrıca Hz. Süleyman'a ve Büyük İskender'e atfedilen sihirli kadeh.

İçine bakıldığı zaman dünyada olup biten her şeyin görüldüğüne inanılan cām-ı Cem, İnan ve Türk edebiyatlarında cām-ı cihân-ârâ (dünyayı süsleyen ka-

deh), cām-ı cihân-nümâ (dünyayı gösteren kadeh), cām-ı cihân-bîn (dünyayı gören kadeh), cām-ı gîfî-nümâ (dünyayı gösteren kadeh) adlarıyla da anılır.

Daha çok efsanevi İnan hükümdarı Cemşid'e atfedilen cām-ı Cem'in kimin tarafından icat edildiği kesin olarak belli değildir. Cemşid'den İnan millî destanı *Şehnâme*'de genişçe söz edildiği halde onun böyle bir kadehi bulunduğu dair herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. Öte yandan aynı eserde Keyhusrev'den bahsedilirken onun bu nitelikleri taşıyan bir kadehi olduğu ve bu kadehin kullanıldığı olay hakkında bilgi verilmektedir. *Şehnâme*'ye göre İnan'ın ünlü pehlivanlarından Giv'in oğlu Bijen, Efrâsiyâb tarafından yakalanıp bir kuyuya atılmış, oğlunun hasretine yanıp tutuşan babası onu aramaktan ümidini kestiği sırada Keyhusrev kadehine bakarak Bijen'in bir kuyu içinde bulunduğunu Giv'e haber vermiş, Rüstem de gidip onu kurtarmıştır.

Şarabın Cemşid döneminde icat edilmesi ve VI. yüzyıldan itibaren Cemşid'in Süleyman peygamberle karıştırılması bu kadehin Cemşid'e mal edilmesine sebep olmuş, devlere ve cinlere hâkim olmak, havada seyahat etmek gibi olağan üstü olaylar her ikisinin de ortak özellikleri olarak görülmüştür. İnan destanlarında başta Cemşid olmak üzere Keyhusrev'in de başşehri sayılan ve harabeleri günümüze kadar gelen Taht-ı Cemşid (Persepolis), aynı zamanda Hz. Süleyman'ın da başşehri sayılmıştır. Cemşid ve Keyhusrev rivayetini bağdaştırmak için kadehin Cemşid tarafından bulunduğu, Keyhusrev'in de içine birtakım şekiller yaparak onu sihirli bir hale getirdiği ileri sürülmüştür.

Cām-ı Cem'de muhtemelen yedi yataş çizgi bulunduğu, kadehin dudağın değdiği kısmına yakın olan ilk çizgiye hatt-ı cevr (eziyet çizgisi) dendiği, bu çizgiye kadar içilen şarabın insanı yere yıktığı söylenir (*Burhân-ı Kâti'*, II, 756; *Burhân-ı Kâti' Tercümesi*, s. 246; Gıyâseddin, s. 160). Daha sonra sırasıyla hatt-ı Bağdâd, hatt-ı Basra, hatt-ı ezrak, hatt-ı eşk (veya hatt-ı Vereşger), hatt-ı Kâseger, hatt-ı Furudine gelir. Birçok sözlükte sadece isimleri geçen bu terkiplerin nereden kaynaklandığı ve ne anlama geldiği bilinmemektedir.

Kaynaklarda cām-ı Cem'in âyine-i İskender'le aynı olduğuna dair bilgilere de rastlanır. Bu görüş, her ikisinde de uzak-

ta olanları gösterebilme niteliği bulunmasının bir sonucu olarak ortaya çıkmış olmalıdır. Edebî bir metinde cām-ı Cem yüzük ve rüzgâr sözleriyle birlikte geçiyorsa Hz. Süleyman'la, sed ve âb-ı hayat tabirleriyle birlikte ise İskender'le, bunların dışında kullanılıyorsa Cemşid veya Keyhusrev'le ilgilidir. Cām-ı Cem tasavvuf metinlerinde "her türlü kötülükten arınmış tertemiz gönül ve ruh" anlamında kullanılmıştır. Süfiler cām-ı Cem'i bazan Hz. Süleyman'la, bazan At-târ'da olduğu gibi Hızır ve âb-ı Hızır'la ilgili gösterirler.

BİBLİYOGRAFYA :

Müstevfî, *Târîh-i Güzide* (Browne), s. 94; Muhammed Hüseyin-i Tebrîzî, *Burhân-ı Kâti'* (nşr. Muhammed Muîn), Tahran 1342 hş., II, 756; *Burhân-ı Kâti' Tercümesi*, s. 246; Muhammed Muîn, *Mezdeyesnâ ve Edeb-i Parsî*, Tahran 1338 hş., s. 445-446; Gıyâseddin, *Gıyâşü'l-lugât*, Nawal Kishor, ts., s. 160; Minûçihri Murtazavî, "Cam-Cem", *Neşriyye-i Dânişkede-i Tebriz*, sy. 1, Tebriz 1333, s. 9-38, 42-57; DMF, I, 722; Dihhudâ, *Luğatnâme*, X, 66-69.

TAHSİN YAZICI

CÂM-ı CEM

(جام جم)

İranlı şair Evhadüddin-i Merâgî'nin (ö. 738/1337-38) ahlâkî ve tasavvufî mesnevisi.

733 Ramazanının Kadir gecesinde (10 Haziran 1333) tamamlandığı kaydedilen yaklaşık 5000 beyitlik bir mesnevidir. Yazıldığı zaman büyük ilgi gören eser bir ay içinde 400 nüsha istinsah edilerek çok pahalıya satılmıştır. Şair eserini, meşhur *Câmî'u't-tevârîh* müellifi tarihçi ve vezir Reşidüddin Fazlullah'ın oğlu Gıyâseddin Muhammed'e ithaf etmiştir. Baş tarafında İlhanlı hükümdarlarından Ebû Saîd Bahadır Han (1316-1335) hakkında bir methiye vardır.

Senâî'nin *Hadîkatü'l-hakîka*'sı tarzında ve aynı vezinle yazılan *Câm-ı Cem*'de o tarihe kadar hiçbir İnan şairinin temas etmediği ahlâkî disiplin, beşerî münasebetler, çocukların tahsil ve terbiyesi, hâkimlerin vazifeleri ve tasavvuf esaslarıyla ilgili hususlar son derecede başarılı bir şekilde ele alınmıştır.

Câm-ı Cem'in yazma nüshalarına oldukça sık tesadüf edilmektedir. Eser Vahîd-i Destgirdî (Tahran 1307 hş.) ve Saîd-i Nefîsî tarafından (Tahran 1340 hş.) neşredilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Rypka, *HIL*, s. 254; *FME*, I, 252-256; G. Meredith-Owens, "Awhâdî", *Et*² (İng.), I, 764; *DMF*, I, 720.

ORHAN BİLGİN

CÂM-1 CEM-ÂYİN

(جام جم آیین)

Bayâtî Hasan b. Mahmûd'un kaleme aldığı Osmanlı silsilenâmesi.

Müellif hakkında çok az bilgi vardır. Eserinden anlaşıldığına göre Oğuzlar'ın Bayat boyundan olup uzun süre Tebriz'deki Dede Ömer Rüşenî Dergâhı'nda bulunmuş, 886 (1481) yılında Şam hacılarıyla birlikte Hicaz'a gitmiş, orada yazdığı bir Farsça gazel münasebetiyle Şehzade Cem'le tanışmıştır. Adını bu şehzadeden alan *Câm-ı Cem-âyîn*, müellifin yanında bulunduğunu söylediği bir "Oğuznâme"den Cem Sultan'ın emriyle özetlenmiş ve ona ithaf edilmiştir. Eserde Osmanoğulları'nın ataları ve Kayı boyunun ileri gelenlerinden söz edilmiş, Osmanlı padişahlarının şeceresi efsanevi bir şekilde Hz. Âdem'e kadar götürülmüştür. Müellif, Cem Sultan'ın Mısır'a dönmek üzere olmasından dolayı eserini bir hafta gibi çok kısa bir sürede tamamladığını belirtmektedir. Daha sonra Mısır'a giden Bayâtî Hasan, orada iken Cem'in Roma'da başına gelenleri öğrenmiş ve *Câm-ı Cem-âyîn*'i tekrar ele alarak bazı ilâvelerde bulunmuştur. Günümüze eserin her iki şekli de intikal etmiştir.

Behcetü't-tevârih müellifi Şükrullah da Osmanlı silsilesini bir "Oğuznâme"den almıştır. İlk Osmanlı tarihlerinin verdiği silsilenâmelerde Osmanlılar'ın Mâverâünnehir'den geldikleri belirtilir, ancak bu bilginin kaynakları gösterilmez. Daha sonraki silsilenâmeler ise genellikle

Âşıkpaşazâde'nin *Tevârih-i Âl-i Os-mân*'i, Neşri'nin *Cihannümâ*'sı ve İdrîs-i Bitlisi'nin *Heşt Bihişt*'indeki listelere dayanır.

Câm-ı Cem-âyîn'i adı geçen tarihçiler gibi II. Bayezid zamanında yazmış olan Bayâtî Hasan eserini onlardan önce bitirmiştir. Bu sebeple eser bilinen en eski silsilenâmedir. Ayrıca kaynağının "Oğuznâme" olduğunu belirtmesi, mahiyeti henüz bilinmeyen Türk tarihinin bu en eski kaynağında Şükrullah'ın *Behcetü't-tevârih*'i dışında nakillerde bulunan bir başka eserin mevcut olmayışı, *Câm-ı Cem-âyîn*'in değerini daha da arttırmaktadır. Müellif kendi zamanına kadar gelen Osmanlı padişahlarının her birinin ismini, bu isimlerin mâ-nalarını, her padişahın şahsiyetini açıkladığı gibi peygamberlerden, halifelerden, ünlü hükümdarlardan da söz eder. Bayâtî Hasan'ın özellikle *ensâb** ve tarih ilminde geniş bilgi sahibi olduğu anlaşılmaktadır.

Câm-ı Cem-âyîn'in ilk neşri Ali Emîrî tarafından "Nevâdir-i Eslâf Külliyyatı"nın beşinci kitabı olarak yapılmış (1331), daha sonra Fahrettin Kirzioğlu eseri sadeleştirerek Nihal Atsız'ın "Osmanlı Tarihleri" serisi arasında yayımlamıştır (1949). Ali Emîrî neşri, nâşirin Yanya vilâyetinin Delvine kazasında 1896'da bulunduğu, 1005 (1596) yılında müellif nüshasından istinsah edilen bir yazmaya dayanmaktadır. Kirzioğlu'nun neşrinde ise yine Ali Emîrî tarafından daha sonra bulunan, Millet Kütüphanesi'nde kayıtlı (Tarih, nr. 203), 1008 (1599) yılında istinsah edilmiş başka bir nüsha esas alınmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Hasan b. Mahmûd-ı Bayâtî, *Câm-ı Cem-âyîn* (nşr. Ali Emîrî), İstanbul 1331; a.e. (nşr. Kirzioğlu Fahrettin), *Osmanlı Tarihleri I*, İstanbul 1949, s. 371-403; *Osmanlı Müellifleri*, III, 29; Atsız, *Dokuz Boy Türkleri ve Osmanlı Sultanları Tarihi*, İstanbul 1939, s. 27; Babinger (Üçök), s. 34; Paul Wittek, "Der Stammbaum der Osmanen", *Isl*, XIV (1925), s. 94-100; *TA*, V, 441.

ABDÜLKADİR ÖZCAN

CÂMASBNÂME

(جاماسب نامه)

Divan edebiyatında

klasik mesnevi konularından biri,
XV. yüzyıl şairi Mûsâ Abdi'nin
bu konudaki manzum eseri.

İlk örneklerine Farsça'da rastlanan *Câmâsbnâme*'lerin aslı, Keyâniler'den Şah Gûştâsb'ın kâinat ve yaratılışla ilgili sorularına, İran mitolojisinde ileri görüşlü

ve hakîm diye nitelendirilen Vezir Câmâsb'in verdiği cevaplardan oluşan, Pehlevîce yazılmış yaklaşık 500 beyitlik bir risâledir (*Gr. IPh.*, II, 110; Rızâzâde-i Şafak, s. 53). Bu soru ve cevaplarda çeşitli dinî ve ahlâkî konular ele alınmış, Keyûmert'ten Lohrasb'a kadar olan dönemin tarihi ve İran hükümdarlarının efsaneleri anlatılmıştır. Risâlenin son kısımlarında İran ülkesinin geleceğinden ve Zerdüştdinindeki vaadlerden söz edilmiştir (*DMF*, I-II, 725). Eser Yeni Farsça'ya da çevrilmiştir (*Ferheng-i Fârsî*, V, 419).

Farsça kaleme alınan bir başka *Câmâsbnâme* ise Nasîrüddîn-i Tûsî'nin (ö. 672/1274) gizli ilimlerden bahseden "yıldıznâme" türünde otuz üç beyitlik mesnevisidir (bk. Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 4795, vr. 1^b).

Türkçe'de manzum ve mensur birkaç *Câmâsbnâme* tercümesi mevcuttur. Bilindiği kadarıyla bunların ilki, Ahmed-i Dâî'nin (ö. 824/1421'den sonra), Nasîrüddîn-i Tûsî'nin aynı adlı eserinden biraz genişleterek yaptığı çeviridir. Yetmiş üç beyit olan mesnevi Farsça'sında olduğu gibi "feülün / feülün / feülün / feül" kalıbıyla kaleme alınmıştır. İsmail Hikmet Ertaylan iki nüshadan faydalanarak eseri eski harflerle yayımlamıştır (*Ahmed-i Dâî Hayatı ve Eserleri*, s. 75-78, 144-154).

Türkçe'deki en önemli *Câmâsbnâme* çevirisi, XV. yüzyıl şairlerinden Mûsâ Abdi'ye aittir. Kaynaklarda hayatı hakkında yeterli bilgi bulunmayan Abdi, II. Murad devri şairlerinden olup eserinde adını Mûsâ, mahlasını Abdi olarak vermektedir (vr. 4^b-5^a). *Câmâsbnâme*'yi II. Murad'ın isteği üzerine kaleme aldığını söyleyen Abdi (vr. 5^a, 118^a), onu aynı adı taşıyan bir kiptan nazmen tercüme ettiğini bildirmekte (vr. 16^a), fakat eserin aslı ve dili hakkında bilgi vermemektedir. Muhtemelen Farsça mensur bir *Câmâsbnâme*'den tercüme edildiği belirtilen (Kocatürk, s. 219) Abdi'nin eseriyle Farsça *Câmâsbnâme*'ler konuları bakımından birbirinden oldukça farklıdır. Bu husus, Abdi'nin eserini başka bir kaynaktan faydalanarak kaleme almış olabileceğini düşündürmektedir. Nitekim Gibb, bunun *Bin Bir Gece Masalları*'ndaki "Yılanlar Kraliçesi" hikâyesinin manzum tercümesi olduğunu (*HOP*, I, 432), M. Mélikoff ise Taberî tarihinden alındığını ileri sürmektedir (*JA*, s. 453). Ancak Abdi, Tevrat kaynaklı olan ve sonradan İslâmî şekle sokulan *Câmâsbnâme*'nin konusunu daha geniş bir biçimde nazma çekerken eserine pek çok telif unsurunu da katmıştır.

Câm-ı Cem-âyîn'in ilk sayfası (Millet Ktp., Tarih, nr. 203)